

Wstęp

Problematyka kobieca doczekała się już wielu opracowań teoretycznych i empirycznych. Są wśród nich również opracowania socjologiczne. Podejmują problemy związane z nierównością płci, dostępem kobiet do rynku pracy, tożsamością kobiet, władzą w rodzinie, a także łączenia ról pracowniczych z rolami rodzinnymi. Te zagadnienia nie były jednak analizowane z punktu widzenia kulturowego.

Aktualnie jesteśmy świadkami osłabiania kulturowego wzoru — presji wywieranej na kobietach, aby przede wszystkim wypełniały role żony i matki. Prowadzone badania socjologiczne wskazują na wciąż istniejące bariery w awansie zawodowym kobiet oraz na problemy wynikające z łączenia ról społecznych. Taka sytuacja dotyczy kobiet w Polsce, ale szczególnie na Śląsku. Przez długi okres industrialny kobiety na Śląsku stereotypowo były kojarzone z niepracującą żoną, dbającą za to o ciężko pracującego męża górnik. Tak było w okresie powstawania przemysłu na Śląsku, gdy panowali tu Niemcy, w międzywojniu, a następnie w okresie realnego socjalizmu. Dostępność miejsc pracy prawie wyłącznie w przemyśle, przede wszystkim dla mężczyzn, utrwaliła kulturowy podział ról społecznych na męskie — związane z pracą zawodową, i żeńskie — mające związek z prowadzeniem domu i wychowaniem dzieci.

Jednak ostatnie lata stopniowo zmieniły ten podział. Procesy restrukturyzacyjne i modernizacyjne, jakie przeszedł w trakcie transformacji śląski przemysł, spowodowały zmniejszenie jego produkcji. Ten fakt wpłynął na zmniejszenie zatrudnienia. Obniżył się więc odsetek osób, przede wszystkim mężczyzn, pracujących w przemyśle, a szczególnie w górnictwie. Powstały miejsca pracy w usługach, w których równie chętnie zatrudniano kobiety jak mężczyzn. Śląskie kobiety już wcześniej znajdowały własną drogę zawodową, aby się realizować poza domem. Należy jednak przyznać, że na skalę masową

dziewczęta z rodzin robotniczych zaczęły podejmować studia, a pracę zawodową traktować jako oczywistość dopiero w ostatnim okresie. Zmieniają się więc role społeczne Ślązaczek i zmienia się kontekst społeczny wypełniania wielu ról społecznych — żon, matek i pracownic. Środowisko, w którym role płci były ściśle rozdzielone, zmienia sposób definiowania zadań społecznych kobiet i mężczyzn.

Celem niniejszej pracy jest zdiagnozowanie dokonującej się zmiany systemu wartości śląskich kobiet (wartości pracy i wartości rodziny) i wynikających z tego systemu wartości ról społecznych. Przemiany te zostaną pokazane na tle historycznym, aby uwypuklić genezę kulturowego ukształtowania się systemu wartości i wynikających z niego ról społecznych. Następnie autorki przedstawią aktualne zmiany tych ról — w wymiarze świadomościowym i w wymiarze ich realizacji. Wykorzystają do tego celu teorię Ronalda Ingleharta i dokonają analizy tej kategorii społecznej, w której zmiany w systemie wartości zachodzą najgwałtowniej. Opisywane przekształcenia mają konsekwencje w realizacji ról społecznych. W pracy zostanie omówiona międzypokoleniowa mobilność społeczna w społeczności śląskich kobiet. Ślązaczki częściej osiągają wyższe wykształcenie i podejmują pracę zawodową w sektorze usług. Praca ma dla nich wymiar samorealizacyjny. Modyfikacji podlega stereotypowy podział obowiązków domowych na kobiece i męskie; dotyczy to również obowiązków kobiety jako matki i mężczyzny jako ojca. Kulturowa zmiana następuje w sferze świadomościowej oraz behawioralnej.

Aby osiągnąć cel pracy, autorki przeprowadziły w 2013 r. badania empiryczne w dwu robotniczych (górnich) dzielnicach Katowic — Nikiszowcu i Giszowcu. Badaniom poddano kobiety mieszkające na terenie tych dzielnic. Analiza empiryczna została poprzedzona eksploracją materiałów i opracowań historycznych dotyczących badanego tematu.

Praca składa się z 8 rozdziałów. Rozdział 1. zawiera zarysowane teoretyczne podstawy analizy. Zostało w nim zdefiniowane pojęcie wartości i pojęcie roli społecznej. Autorka pokrótce omówia teorię Ronalda Ingleharta dotyczącą zmian systemów wartości, która będzie wykorzystana w analizie empirycznej. Następnie przedstawia zastosowaną teorię ról społecznych, a szczególnie dwa jej nurty — strukturalny i interpretatywny. Pokazuje sposób zastosowania teorii ról społecznych do badań empirycznych. Omawia role społeczne kobiet na przykładzie wybranej literatury oraz role społeczne śląskich kobiet. Na koniec autorka przedstawia własną koncepcję analizy wartości i ról społecznych śląskich kobiet.

Rozdział 2. obejmuje analizę historyczną systemu wartości i ról społecznych Ślązaczek, zaczynającą się od 2 połowy XIX w., w początkach kształtowania się industrializmu, poprzez międzywojnie, okresy realnego socjalizmu i transformacji systemowej. Pokazana jest w nim ewolucja wartości życiowych, a szczególnie ról społecznych kobiet.

W rozdziale 3. opisane są metodologiczne podstawy badań empirycznych i zaprezentowane badane dzielnice Katowic — Nikiszowiec i Giszowiec, dzielnice, które powstały na przełomie XIX i XX w. dla górników kopalni „Gische”. Szczególną wagę autorka przywiązuje do ich specyfiki społeczno-zawodowej. Następnie przedstawia metodologiczne podstawy zrealizowanych badań empirycznych.

Rozdział 4. zawiera charakterystykę społeczno-demograficzną badanej grupy śląskich kobiet, obejmującą pochodzenie regionalne kobiet oraz identyfikację etniczną, pomocną w interpretacji poszczególnych odpowiedzi. Charakterystyka dotyczy też wieku, stanu cywilnego i liczby dzieci. Szczegółowo zostało omówione wykształcenie respondentek i ich rodziców, przydatne w prezentacji mobilności badanego środowiska. Ostatni punkt to charakterystyka autodeklaracji religijności. Jest ona wskaźnikowa w omówieniu zmian dotyczących wypełniania jednej z ról społecznych kobiety — matki, przekazicielki wartości religijnych.

Rozdział 5. poświęcony jest systemowi wartości badanych kobiet. Szczególne miejsce zajmuje analiza trzech głównych wartości śląskich: rodziny, religii i pracy. W życiu kobiet ważne są również inne wartości — afiliacyjne i egzystencjalne. Końcowe rozważania w tym rozdziale dotyczą roli wartości religijnych, umożliwiają odpowiedź na pytanie o transmisję międzypokoleniową tej wartości w społeczności śląskiej.

Rozdział 6. traktuje o rolach rodzinnych. Analizę rozpoczyna charakterystyka rodzin respondentek, liczby dzieci i planowanych decyzji prokreacyjnych. Autorka bada podział obowiązków w rodzinie, ze szczególnym uwzględnieniem opieki nad dziećmi. Analiza jest przeprowadzona w płaszczyźnie międzygeneracyjnej.

Rozdział 7. stanowi analizę ról pracowniczych i zawodowych kobiet. Najpierw przedstawiane jest postrzeganie możliwości wykonywania ról zawodowych przez poszczególne płcie. Następnie autorka charakteryzuje wykonywaną przez respondentki pracę zawodową, motywację do jej podjęcia oraz zadowolenie z jej wykonywania. W tym rozdziale znajduje się odpowiedź na pytanie, czy i w jakim stopniu społeczności śląskie wykazały się międzygeneracyjną mobilnością społeczną i zawodową.

Rozdział 8. to próba przybliżenia problematyki *Work-Live Balance* w wydaniu regionalnym. Autorka prezentuje poglądy respondentek na wybrane aspekty łączenia ról żony, a szczególnie matki z obowiązkami pracownicy.

Zakończenie jest poświęcone charakterystyce aktualnych typów systemów wartości i wypełnianych ról społecznych śląskich kobiet. W podsumowaniu są wykorzystane wcześniej przedstawione teorie socjologiczne, zmiany systemów wartości i teoria ról społecznych.

Autorki podjęły się zbadania opisywanej problematyki, aby przedstawić wartości i role kobiet w wymiarze kulturowym w specyficznej społeczności ślą-

skiej. Przez dziesięciolecia wypełnianie ról społecznych było ściśle rozdzielone między płciami. Przybliżenie zmiany kulturowej, która zaszła wśród śląskich kobiet, pozwoli chociaż częściowo obalić istniejące stereotypy i wyeksponować rzeczywistą sytuację kobiet na Śląsku.

Urszula Swadźba, Monika Żak